

תמונות מחיי בית הספר

עידן ירון ויורם הרפז

תמונות מחיי בית הספר

עידן ירון ויורם הרפז

Snapshots from the Life of a Secondary School

Idan Yaron and Yoram Harpaz

מחברים:

ד"ר עידן ירון, המכללה האקדמית אשקלון
פרופ' יורם הרפז, המכללה האקדמית בית ברל

ספרית פועלים:

עורך הסדרה "מחשבות על חינוך": פרופ' יורם הרפז

מכון מופ"ת:

עורכת ראשית: ד"ר יהודית שטיימן

עורכת טקסט ולשון: תמר אילון-אורטל

עורכת גרפית ומעצבת העטיפה: בלה טאובר

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות של כל חומר ששולב בספר ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות. אם יובאו אלה לידיעתנו, נפעל לתקן במהדורות הבאות.

מסת"ב: 8-0758-02-965-978

© כל הזכויות לתמונות וליצירות שמורות ליוצרים

© כל הזכויות שמורות לספרית פועלים ולמכון מופ"ת, תשע"ה/2015

ספרית פועלים: טל' 03-5785810; פקס 03-5785811

www.kibutz-poalim.co.il

מכון מופ"ת: טל' 03-6901406

<http://www.mac.il>

הדפסה: דפוס חידקל

הדרך האחת והיחידה לגלות את מאפייניו של בית הספר
היא פשוט ללכת אליו - לראות ולהקשיב.

(אליוט אייזנר)

תודות

הכניסה לבית הספר התאפשרה בעקבות תהליך ממושך שכלל את ברכתו של ראש מנהל החינוך, את אישור לשכת המדען הראשי של משרד החינוך וכן את הסכמת מנהל בית הספר, הוועד המנהל וועד ההורים המרכזי. אנו מבקשים לציין במיוחד את מנהל בית הספר, שקיבל את פנינו ברוח טובה ופתח ביד רחבה את שעריו ואת חדרי-חדריו. אחד מחברי סגל בית הספר היטיב לתארו: "אוהב אדם; טוב ומיטיב; יודע להקשיב, לתמוך ולבקר; מעניק הערכה וכבוד; יורד לפרטים ומוודא שהדברים יתנהלו כשורה". כאן המקום להודות מקרב לב גם למנהלים, לרכזים, למחנכים, למורים, לתלמידים ולהורים, שמהם למדנו ומהם נטלנו רשות לשתף אחרים במה שלמדנו.

תודה מיוחדת מסורה למכללה האקדמית אשקלון, שאפשרה לעידן להפחית את עומס ההוראה, אישרה לו חופשה מיוחדת לשם היציאה למסע לפולין וכן מימנה חלק מהוצאות הפקת הספר. תודה למכללת בית ברל, שיורם מלמד בה, על תמיכתה בהוצאת הספר.

תודתנו שלוחה לסמנכ"ל המערכת של הוצאת הקיבוץ המאוחד - ספרית פועלים, אברהם קנטור, על הירתמותו לפרסום הספר ולהפקתו; לראש הוצאת הספרים והעורכת הראשית של מכון מופ"ת, ד"ר יהודית שטיימן, על תרומתה למפעל המשותף; להסתדרות המורים ולכתב העת שלה "הד החינוך" (כרך פ"ז, גיליון 07), שאפשרו לנו להשתמש בגרסה ראשונית של תוצאות המחקר; לציפה קמפינסקי על מעורבותה המקצועית בהוצאת גרסה זאת; לתמי אילון-אורטל על עריכתה המקצועית המשובחת ועל גישתה האישית-האנושית; לבלה טאובר על הרמה המקצועית הגבוהה, המסירות והקפדנות בסידור ספר זה.

נשמח לקבל את תגובותיכם ואת התייחסויותיכם:

עידן ירון: dr.idanyaron@gmail.com

יורם הרפז: yorhar@netvision.net.il

תוכן העניינים

9.....	פרולוג: "אני צופה, אני רושם"
19.....	צעדים ראשונים.....
29.....	פרק ראשון: תרבות.....
41.....	פרק שני: צוות.....
59.....	פרק שלישי: מרחב.....
75.....	פרק רביעי: זמן.....
89.....	פרק חמישי: כיתה.....
107.....	פרק שישי: לבוש.....
115.....	פרק שביעי: אלימות.....
123.....	פרק שמיני: מגדר ומיניות.....
145.....	פרק תשיעי: עדתיות, לאומנות וגזענות.....
163.....	פרק עשירי: טיולים והתנדבות.....
171.....	פרק אחד-עשר: חינוך מיוחד.....
195.....	פרק שנים-עשר: פולין - תמונות מיומן מסע.....
225.....	פרדות.....
229.....	אפילוג: עולמות מקבילים.....

"אני צופה, אני רושם"

יודם: ההגדרה "מרצה בכיר לסוציולוגיה במכללה האקדמית אשקלון" אינה ממצה את עיסוקיך האינטלקטואליים. אתה מייצר לעצמך תחומי עניין מיוחדים וחוקר אותם. התחומים מגוונים וחורגים מהמחקר האקדמי המקובל: חקר הייצוגים של בית השימוש בתרבות המערבית ("בית השימוש במרחב הסמלי", רסלינג, 2005); חקר חוויית הצפייה של המבקרים בגן החיות ("משחק המראות: ביקור בגן החיות התנ"כי", כרמל, 2010); חקר התודעה והפעולה של הצלף הצבאי ("מאחורי הכוונת: הצלף הצבאי - עיון רב-תחומי במקצוע הצליפה הצבאית, מערכות-מודן, בדפוס); מסעות תלמידים לאתרי המוות בפולין (בהכנה). נוסף על המצאת נושאים בין-דיסציפלינריים, אתה שובר דפוסי מחקר וכתיבה אקדמיים - קורא, צופה, מפרש וכותב בדרכך שלך. האם יש שיטה בשיגעון?

עידן: אפשר לומר שהמשותף לכל העבודות שלי הוא ניסיון להגיע לתובנות על ההתנהגות האנושית ועל החיים החברתיים דרך התבוננות בתופעות שוליות; להבין את המרכז באמצעות שיטוט באזורי סֶפֶר. אני מוצא שאנשים, קבוצות, אירועים ואתרים שוליים הם אוצר בלום למתעניין בבני אדם ובמה שעובר עליהם.

יודם: בית הספר הוא אתר שולי?

עידן: מצד אחד, בית הספר משקף את החברה שבתוכה הוא מתקיים, משמש מיקרוקוסמוס שלה. התלמידים והמורים הם חלק בלתי נפרד מהחברה, והם משוקעים בה. מצד אחר, בית הספר הוא עולם מתוחם - בועה המתנהלת בחלל ובזמן משל עצמה. העולם הממשי - הבית, הקהילה, אתרי הצריכה והבילוי - נמצא מעבר לגדרותיו. כאשר מורים ותלמידים נכנסים לחצר בית הספר, השער נסגר מאחוריהם כאילו מעצמו, והם מצויים בסביבה המנוהלת לפי כללים משלה; סביבה נטולת הקשר לכאורה.

יורם: איך הגעת למסע מאוחר זה לסביבה הבית ספרית?
 עידן: בדרך כלל המסע בבית הספר נעשה מוקדם יותר - בילדות ובנעורים. הוא ממשך באופן כלשהו אחר כך כהורים המלווים את ילדיהם לבית הספר, ולעתים כסבים וסבתות המלווים את נכדיהם. אני יצאתי למסע מאוחר ולא שגרת. רצייתי להתבונן בסביבה שבה ביליתי שנים כתלמיד וכהורה, ובכל זאת לא ממש הכרתי אותה. במסע זה למדתי בבית הספר יותר ממה שלמדתי בו אי פעם.

יורם: לפני שלוש שנים קראתי את ספרך "משחק המראות: ביקור בגן החיות התנ"כי". במשך שנה שלמה הסתובבת בשבילי הגן, צפית בפינות מוארות וחשוכות ופענחת את הטקסט של חוויית הביקור. התרשמתי מכושר הצפייה והדיווח שלך, והצעתי לך לבקר בבית ספר.

עידן: התקשרת ואמרת: "בוא לבקר בגן חיות אמת" - ואני נעניתי להזמנה בשמחה וברצון.

יורם: רק אומר להגנתי שבספרך על גן החיות העניין שלך היה בחיות האנושיות, בהתבוננות שלהן בעצמן תוך כדי התבוננות בחיות שבכלובים.

עידן: אכן, הספר עוסק בבני אדם נוכח החיות. ניסיתי להראות שבני אדם מסתכלים על החיות, אבל למעשה רואים את עצמם - מכאן גם הכותרת "משחק המראות". כאשר שוטטתי בבית הספר צצו בדעתי מדי פעם הקבלות לגן החיות: המחנכים והמורים נדמו בעיניי לצוות המטפלים והמאלפים. קשה להימנע מכך, במיוחד כאשר המורים גוערים מדי פעם בתלמידים: "אתם מתנהגים כמו חיות".
 יורם: הצעתי לך לבקר בבית ספר, להיכנס אליו לחודש-חודשיים ולספר לנו מה קורה שם. למחרת התייצבת בבית הספר עם יומן תצפית, ונבלעת שם למשך שלוש שנים.

עידן: לא ממש למחרת. לפני שנבלעתי בבית הספר עברנו תהליך ארוך. תחילה איתרת בית ספר "מייצג", שאפשר להכליל ממנו על רוב בתי הספר בארץ. אחר כך פנית למנהל, שגילה עניין מהול בחששות, ובאנו להיפגש אתו. אחרי שהסכים, מתוך גילוי אומץ לב חריג - כפי שהתברר לנו לאחר שנפגשנו עם מנהלים אחרים שסירבו לארח אותנו - הוא הפגיש אותנו עם הנהלת בית הספר ועם ועד ההורים. מנהלים, מורים והורים העלו שאלות, ביטאו חרדות והחליטו - למרות דפיקות הלב המואצות - להיענות לבקשתנו. אחר כך השגנו את ברכת מנהל המחוז ואת אישור לשכת המדען הראשי של משרד החינוך. מכלול האישורים הצטבר בקלסר רב רושם.

יודם: ואז צללת לבית הספר למאות רבות של שעות תצפית. גם עכשיו קשה למְשֹׁת אותך משם. מה שתוכנן להיות מאמר אחד ב"הד החינוך" הפך לגיליון שלם, ועתה הוא מפורסם בספר. מה קרה לך? מה סֶקֶרן אותך כל כך בבית הספר? עֵידן: איך אפשר שלא להסתקרן? מנקודת המבט של מי שבאמתחום מדעי החברה, בית הספר מעניין במיוחד משום שהוא מפגיש בין אוכלוסיות מגוונות ובין בעלי תפקידים חברתיים שונים - תלמידים, מורים, מחנכים, מנהלים והורים; משום שהוא מוסד חברתי המתקיים מתוך איזון עדין בין כוחות מנוגדים ומסעירים - ריסון ומתירנות, שמרנות וחדשנות, סגירות ופתיחות, משטר ומשמעת וחירות מתפרצת בערוצים שונים; משום שהוא משמש זירת התרועעות והתגוששות בין עולמות שונים - עולם ה"מבוגרים" מזה ועולם ה"ילדים" מזה. תמיד תהיתי כיצד המאבקים על גבולות מתנהלים במערכת סבוכה כל כך וכיצד נשמרות בה המסגרות התפקודיות.

יודם: זוהי תשובה אקדמית; היא לא מסבירה את התשוקה שלך לצפות בחיי בית הספר ולדווח עליהם. לא ויתרת כמעט על שום אירוע בית ספרי חשוב, ושלחת אליי משם רשימות נרגשות. כל זה - חשוב לציין - ללא מימון כלשהו. עֵידן: כן, ההתרגשות הייתה עצומה - עדיין לא נרגעתי, ולא נראה לי שאירגע בקרוב. בניגוד לתחושה שהאנתרופולוג נמצא "שם, אבל לא לגמרי שם", חשתי שאני נמצא "כאן, אבל לגמרי כאן". לא יכולתי שלא להזדהות עם נקודות ההשקפה של השותפים לחיי בית הספר; חשתי אמפתיה למנהלים, למחנכים ולמורים, ובמידה רבה - למרות הפרש הגילים - לתלמידים. הגעתי לבית הספר כמבקר מן החוץ, והם קיבלו אותי בזרועות פתוחות. נסחפתי לתוך עולמם ונטלתי חלק בחוויותיהם ובתחושותיהם. חווייתי הייתה אישית בתכלית, והשתדלתי לשקף אותה בהתאם - לכן ה"אני" של המחבר אינו נעלם מהטקסט; הוא חלק פעיל ממנו. בכך גם נשבר ההיגיון המקובל של כתיבה בגוף שלישי, המסמנת כביכול מבט חיצוני אובייקטיבי ונקודת תצפית יודעת-כול. יודם: אתה צופה בתכנית ריאליטי-ריאליטי.

עֵידן: המציאות עולה על כל דמיון - אין ריאליטי שישווה לה. אשתי מעירה לי מדי פעם שלא יפה להסתכל על אנשים אחרים ולהקשיב לשיחות שלהם; אני מנסה, שוב ושוב, להבהיר לה שאין דרך אחרת ללמוד על בני אדם: אני מתבונן, מקשיב ואף רושם ללא הרף.

יודם: מהי נקודת המוצא שלך כצופה? עם איזה ראש אתה נכנס לבית הספר?

עידן: נקודת המוצא שלי היא זאת של "לוח חלק". אני שואף להשיג את מה שאין להשיגו - לחזור ל"עידן התמימות", אולי ל"תמימות שנייה". מטרתי היא להבין, לא לשפוט. אני בא לבית הספר במידת האפשר ללא שאלות, ועוד יותר מכך - ללא תשובות (ודאי לא "תשובות בית ספר"); מניח להתבוננות לרשום בי את רישומיה; מונקה על ידי סקרנות בסיסית והיקסמות מההתרחשות האנושית. לפיכך גם איני מתבסס על דימויים נתונים מראש או על מטפורות מקובלות של בית הספר - דוגמת "בית סוהר", "בית חרושת", "בית חולים" וכדומה. אשר לאופן שבו התמונות מצטיירות, למדתי כי חשוב מכול "להיות נוכח במקום שבו התמונה מצטיירת". מהלוח המיועד ל"מצוינות באמנות" - הניצב במבואת בית הספר ומציג מובאה מדברי פיקאסו - למדתי: "הצייר מצייר לא את מה שהוא רואה, כי אם את מה שהוא מרגיש; את מה שהוא אומר לעצמו שראה". יורם: במה שונה נקודת ההשקפה שלך מזו של השותפים האחרים לחיי בית הספר?

עידן: הראייה הרב-ממדית שלי חורגת לא פעם מנקודת ההשקפה של כל אחת מקבוצות השותפים לחיי בית הספר. אביא דוגמה מוחשית לעניין זה: אני יושב במחששה. אחד התלמידים מוצא בקבוק ריק ומחליט עם חבריו לעשות מהתלה.

הם ממלאים את הבקבוק ב"נסטי" [משקה תה קר].
עד כאן נקודת ההשקפה של התלמידים.
תלמיד מחזיק את הבקבוק בידו ונכנס אתו לתוך בית הספר.
אחת המחנכות מזהה אותו וקוראת: "בוא הנה מיד!".
התלמיד עושה את עצמו בורח. המחנכת דולקת אחריו, מחרימה את הבקבוק ואומרת: "עוד תשמע ממני!".
עד כאן נקודת ההשקפה של התלמיד.
המורה לוקחת את הבקבוק ומציגה אותו במחווה דרמטית למורים בחדר המורים.

עד כאן הראייה הרב-ממדית שלי.
הסיפור המלא אינו מוכר אם כך אף לא לאחד מן השותפים לחיי בית הספר; נדרש צופה מן החוץ העוקב אחר הדברים כדי לדווח עליו בשלמותו.
יורם: איך תפסו אותך התלמידים, איך התקבלת?

עידן: תלמיד אחד אמר לי פעם בנוכחות חבריו, שנהנה בהסכמה: "אתה מבוגר מיוחד. במקום להגיד לנו מה לעשות אתה יושב אתנו, מדבר אתנו על החיים שלנו

ומתייחס אלינו". אף על פי שלא ניסיתי לחנך אותם - ואולי דווקא מסיבה זו - התלמידים לא היססו לשתף אותי בחייהם ובלבטיהם. הם היו פתוחים בפניי לא משום שהתיימרתי להיות אחד מהם, אלא משום שהקשבתי להם באמת ובתמים מתוך קבלה והיעדר שיפוט.

יורם: כיצד השפיעה נוכחותך על האירועים שתיארת? האם המנהל, המורים והתלמידים לא "עשו לך הצגות"? אולי התמונות שלך מזויפות?
עידן: השאיפה שלי כצופה הייתה להשפיע מעט ככל האפשר על שדה התצפית, אבל לשאיפה כזאת אין כמובן סיכוי להתממש במלואה. למרות רצוני, איני שקוף; העמדת פנים של "רואה ואינו נראה" אינה מעלימה את נוכחותי. במקרים מסוימים, בעיקר בתחילת התצפית, ה"הצגה" הייתה ברורה בעליל: לדוגמה, כאשר תלמיד אחד הבחין בי במסדרונות בית הספר, הוא קיים טקס קבוע: פצח בדברים בקול רם, המופנים לכאורה לחבריו, ולמעשה מיועדים לאוזניי: "איזה בצפר; אני לא סובל אותו; איזה מורים מעפנים; בְּדוּק, אחי, שנה הבאה אני עובר בצפר". תלמידים אחרים העירו בקול רם לכבודי הערות כמו: "מה זה ההתנהגות הזאת?" או "איזה התנהגות חוליגנית!" או קראו בנוכחותי הערות "חינוכיות" כמו "בלי אלימות!" שימוש במילים גסות צונזרו לעתים בנוכחותי, גם אם בדיעבד: תלמיד: "איזה כוסית היא!" - תלמידה: "למה ככה?" - תלמיד: "אני אומר שהיא יפה" - תלמידה: "יפה זה מעולה, מעולה". עם הזמן נטמעתי בבית הספר והפכתי לחלק מהנוף שלו. תלמידים ומורים התרגלו לנוכחותי והתנהגו באופן טבעי. התרשמותי היא שהתמונות שתיעדתי משקפות מציאות רגילה - שגם בה, כידוע, אנשים "עושים הצגות".

יורם: איך נראה יום תצפית שלך?

עידן: את היום התחלתי בדרך כלל בכוס קפה בחדר המורים (כמות כוסות הקפה ששתיתי במשך ימי התצפית הייתה עצומה; זהו כנראה אחד הסיכונים המקצועיים הכרוכים בצפייה בבית ספר). השהייה בחדר המורים, הנראית לעתים כזמן המוקדש למנוחה ולא לעבודה, הייתה מרכזית ביותר מבחינתי. חדר המורים שימש לי נקודת מוצא, בסיס אָם. כאן פגשתי מורים ובעלי תפקידים שונים, ומכאן תיאמתי את פעילותי במהלך יום התצפית.

מעבר לכך, פעמים רבות התלמידים הם שהנחו אותי לפעילות מסוימת. ככל שחלף הזמן זרמתי מפעילות לפעילות, מהתרחשות להתרחשות; נישאתי על גלי בית הספר, נשאבתי במערבולות שלו והפקדתי את עצמי לזרמיו - עד כדי כך שסבלתי לפעמים ממחלת ים.

יורם: האם אתה צופה וכותב בו-זמנית? האם אתה כותב באיזו פינה בבית הספר לאחר הצפייה או כותב בבית?

עידן: בגן החיות אימצתי שיטה של התבוננות בחיות ורישום התבטאויות של בני אדם הצופים בהן. בדרך כלל המבקרים סברו לתומם שאני זואולוג ולא סוציולוג. מכיוון שהתצפית בבית הספר הייתה גלויה, לא נדרשתי להסתיר דבר. המחברת הייתה בידי תמיד, והפכה במשך הזמן לאחד מסימני ההיכר הבולטים שלי - אני צופה, אני רושם. רשמתי את הדברים באופן מידי, עם התרחשותם. המחברת הייתה קרובה ללבי לאורך כל תקופת התצפית (ליתר דיוק, מילאתי עם הזמן שמונה מחברות בנות מאתיים עמודים כל אחת בים של רשמים והרהורים בדיו אדומה). אחר כך, בבית, גיבשתי את הרישומים ויצרתי מהם "תמונות". את החומר הכתוב שעייבדתי סימנתי במרקר צהוב, כך שאוכל לעקוב אחר התקדמות התהליך.

כל כתיבה היא מבחינתי עשייה אורגנית; לדברים חיים משלהם, וצריך לתת להם מרחב מתאים כדי שיתפתחו, יצמחו ויבשילו. התמונות גובשו לעתים קרובות מקטעים שהופיעו במקומות שונים במחברות - יומן התצפית שלי. במשך הזמן הן הסתדרו כמו מכוח עצמן זו לצד זו, נדדו ממקום למקום עד שמצאו את מקומן. אז התגלו גם תבניות מסוימות שלא צפיתי אותן מראש. התוצאה גרמה לי הפתעה לא מעטה.

יורם: מה הפנה את תשומת לבך ל"תמונה" זו או אחרת? מדוע החלטת לדווח על אירועים מסוימים ולהתעלם מאחרים?

עידן: עשיתי מאמץ לתאר תמונות שאפשר להפיק מהן תובנות כלליות על חיי בית ספר. האתגר היה לתאר באופן מעניין את הטריויאלי, לא את הדרמטי. לכן החלטתי, בעצה אחת אתך, לאמץ בכל תמונה ותמונה דפוס סיפורי-נרטיבי; ליצור קו עלילתי ומתח פנימי, מבלי לחטוא לאמת של הסיטואציה עצמה.

יורם: שלחת אליי רשימות מבית הספר, ומדי פעם נפגשנו כדי לחשוב על הנוסח הנכון של הדיווח. החלפנו כמה נוסחים, עד שנראה לנו שמצאנו את הנוסח הנכון. עידן: התלבטנו בקשר ליחס בין תיאור להסבר. סברנו שבמחקרים רבים עודף תאוריה ושימוש במודלים משאיר מקום מועט בלבד לחוויה, להתנסות, שהן ביסודן תצפיתיות. הכתיבה המחקרית היא "מושגית" במהותה, והתופעות הנצפות - כמו הנצפים עצמם - חומקות ומאבדות מממשותן. לכן האתגר של הכללות התופסות את המוחשי נותר במידה רבה בלתי מושג. אנחנו שאפנו

לייצר טקסט אחר - מתרשם, מדבר, נושם. ביקשנו להימנע מכתובה "מדעית", שהיא לעתים קרה ומרוחקת ואף נוטלת את רוח החיים של מושאה.

יודם: אז מה שעשינו הוא מהלך ספרותי-פואטי, ולא מדעי-מחקרי? עידן: כתיבה מדעית נועדה לגבש ולמסור ידע; כתיבה ספרותית - לתאר ולעורר רגשות. בניגוד לחירות היצירה, הנתונה בידי המשורר או הסופר, לא המצאנו כאן דבר. עם זאת ניסינו לתאר את המציאות באופן ספרותי, מעורר רגשות. המניעים שלנו היו, בין השאר, גם אסתטיים.

העדפנו להשתמש במושג "תצפית" ולא במושג "מחקר" - שימוש שנראה לנו יומרני פחות ונכון יותר: הוא מדגיש את התפיסה שההסבר אינו צריך להעיב על התיאור ושיש לשמר את ההתבטאות האותנטית של הנצפים ולתת לה משקל ראשוני ומהותי. פנינו לדפוס מקובל פחות בכתיבה המדעית-מחקרית, ואולי בכלל: ציור "תמונות טקסטואליות". התמונות שלנו הן יחידות מקוטעות המוותרות על הניסיון לנסח תאוריה כוללת גורפת.

יודם: זה מעשה חריג אפילו באתנוגרפיה - מדע רך למדי. עידן: לא חריג לגמרי. מחקרים אתנוגרפיים היו תמיד קרועים בין שני דחפים מנוגדים: ייצוג תצפיות אמפיריות הנאספות באמצעות שיטות מדעיות ומעובדות באמצעות תאוריה, לעומת פנייה לדמיונם של הקוראים באמצעות סיפורים צבעוניים וחיוניים. אנחנו נטינו לאפשרות השנייה.

"התמונות הטקסטואליות" שגיבשנו גוזרות "פיסות חיים" שמצטרפות - בעזרת הדמיון היצירתי של הקורא - לתמונה שלמה יותר של בית הספר. בתחילה הוספנו לתמונות "פרשנות מלומדת", אבל במהרה החלטנו לוותר עליה ולהותיר את הפרשנות לקוראים. במקום שבו חשנו צורך מיוחד לפרש, הצענו פרשנות אפשרית, לא סמכותית ויחידה. לא שאפנו לסגור את הטקסט, אלא השתדלנו לפתוח אותו להבנה ולפרשנות. ב"אפילוג" התרנו לעצמנו להכליל ולהפיק תובנות.

יודם: אין תיאור ללא פרשנות. צופה אחר היה מצייר תמונות טקסטואליות אחרות.

עידן: לא התיימרנו להציג את בית הספר "כמות שהוא" או לתאר את "האמת כהווייתה". צפיתי בשותפים לחיי בית הספר בתשומת לב ובאמפתיה וניסיתי לשקף בנאמנות את עולמם; עם זאת לא יכולתי אלא לספר את סיפורי שלי - את האופן שבו ראיתי, הבנתי והרגשתי את הדברים.

יורם: האם חילצת באמצעות ה"תמונות" אמת כללית כלשהי על המוסד המכונה "בית ספר"?

עידן: נראה לי שאין אפשרות לראות דרך הטקסט - כל טקסט - את "הממשות עצמה"; לתפוס את "האמת כמות שהיא". הייתי מעוניין להציג כאן בעיקר את ה"אמת" כפי שהשתקפה בעיני השותפים לחיי בית הספר. דוגמה: באחת השיחות שלי עם תלמידים דיברנו על דפוסי היחסים בין בנים לבנות. לאחר שבוע פניתי אליהם שוב: "בואו תגידו אם אני תלמיד טוב. אקרא לכם קטע, ואתם תאמרו מה דעתכם עליו". קראתי להם את תיאור השיחה הקודמת, בהתאם להבנתי שלי. התלמידים הגיבו: "את זה אתה מתכוון לפרסם בספר? הילדים ייגנבו מזה, הם ימותו מצחוק!". לאחר דיון קצר תלמיד אחד סיכם: "זאת האמת, אז ברור שזה צריך להופיע בספר". שמחתי שהצלחתי לתאר משהו שהתלמידים עצמם יכלו לקחת עליו בעלות, להגיד - "כן, זה אנחנו, זה שלנו".

יורם: קראת "תמונות" גם למורים. איך הם הגיבו?

עידן: קראתי תמונות אחדות מחיי בית הספר בכנס של מורי בית הספר. לאחר מכן התנהל דיון, ואני משחזר כאן מעט ממנו מתוך יומן התצפית שלי: מורה: "היה לנו קשה עם התיאור [של אחת ה'תמונות']. איפה אנחנו בתמונה?" ביקשתי הרחבה. המורה: "התמונה שהוצגה הייתה נורא ממצה, אבל הציגה אותנו המורים כמי שאין לנו אמירה. הייתה תחושה שאנחנו לא מצליחים לאסוף את התלמידים ולמקד אותם בלמידה. הייתה חסרה לי התגובה שלנו לדברים". מורה: "אני דווקא שמעתי את זה אחרת. הקורא הרגיש ידע לקרוא מבעד לדברים ולהסיק שהדגש הוא על האתגר שהמורים ניצבים בפניו. המורה בתמונה מנסה ללא הרף להיאחז במציאות ולשמור על שפיות, ועושה זאת בהצלחה לא מעטה. הרגשתי שזאת מורה שאינה מוותרת".

שאלתי: "עד כמה רצוי לפרש את הדברים מעבר לתיאורים החיים עצמם?" מורה: "הגשת הדברים צריכה להיות, איך אומרים - לא כל כך explicit. אפשר בהחלט לסמוך על האינטליגנציה של הקורא". מורה: "קשה מאוד להסביר לאחרים מה עובר עלינו, והתמונה שיקפה היטב את מציאות חיינו".

מורה: "מאוד אהבתי את הסגנון; השפה הציורית הזמינה אותי להקשיב. לא עוד פעם נתונים יבשים וכתובה ממושמעת באצטלה מדעית; יש כאן הסתכלות שונה ורעננה".

המוֹרָה שהתייחסה ראשונה לתמונה: "מה שהיה חסר לי זה קצת אמירות כמו 'כל הכבוד!'".

מוֹרָה משיבה: "אני בכלל לא חושבת [שצריך לפרש]. אם היית שופט את המצב ומוציא בשבילנו את הלקחים, הייתי מאוד נעלבת. אני חושבת שקוראים נבונים אינם רוצים שילעסו להם את החומר; הם רוצים לעכל אותו בעצמם".
יודם: למדת להקשיב ולהתבונן...

עידן: להקשיב ולהתבונן מבלי להתערב. למדתי עד כמה הדחף להשליט את הידע הקודם שלנו על המציאות עלול לעוות את עינינו; למדתי לגלות עניין באחרים ללא סדר יום משלי; למדתי שדרך טובה ללמוד על בני אדם היא פשוט להתעניין בהם, לפנות אליהם ולשאול אותם - לתת להם לפרש את עצמם: לעתים אני שואל לאו דווקא משום ש"איני יודע", אלא משום ש"אני יודע". כאשר אתה מתבונן ומקשיב באמת, העולם נראה אחרת.